

Inhoudsopgave

Voorwoord	7
1 Een kloof van alle tijden tussen lager- en hogeropgeleiden? <i>Herman van de Werfhorst</i>	9

Deel I Arbeidsmarkt

2 Stabiele kansen voor lageropgeleiden op de arbeidsmarkt <i>Paul de Beer</i>	31
3 <i>Merit</i> en werk in 1960-2010 Effecten van de Nederlandse onderwijs- en deeltijdsunami's <i>Wiemer Salverda</i>	53
4 Opleiding, beroep en inkomensongelijkheid Een decompositieanalyse <i>Herman van de Werfhorst</i>	83
5 Trends in arbeidsmarktflexibilisering onder schoolverlaters in Nederland De invloed van economische globalisering op verschillen tussen opleidingsniveaus <i>Marloes de Lange, Maurice Gesthuizen en Maarten H.J. Wolbers</i>	101

Deel II Cultuur en politiek

6 Trends in de effecten van opleiding op cultuurparticipatie <i>Ineke Nagel</i>	133
7 De mythe van een groeiende politieke 'opleidingskloof' <i>Armèn Hakhverdian, Wouter van der Brug en Catherine de Vries</i>	177
8 Opleidingsverschillen in opvattingen over economische ongelijkheid in Nederland tussen 1975 en 2008 <i>Bram Lancee, Maurice Gesthuizen en Herman van de Werfhorst</i>	195

Deel III De overdracht van opleiding van ouders op kinderen

9	Langetermijntrends in onderwijsuitkomsten in Nederland <i>Maarten L. Buis</i>	219
10	Ontwikkeling van onderwijsachterstanden in het basisonderwijs <i>Jaap Roeleveld, Geert Driessen, Ineke van der Veen en Guuske Ledoux</i>	241
11	Ontslag ouders, arbeidsethos en opleidingsuitkomsten van de kinderen Trends in Nederland <i>Bart F.M. Bakker, Gregory Besjes en Irma Mooi-Reci</i>	261
	Over de auteurs	285
	Register	288

Voorwoord

Dit boek is een product van het *Amsterdam Centre for Inequality Studies* (AMCIS), een interdisciplinair onderzoekscentrum van de Universiteit van Amsterdam. Het AMCIS bestudeert ongelijkheden in arbeidsloopbanen, onderwijs, politiek en welzijn, en is met name geïnteresseerd in de vraag hoe ongelijkheden verschillen tussen landen, en hoe zij zich hebben ontwikkeld in de afgelopen decennia.

De zogenaamd toenemende kloof tussen hoger en lager opgeleiden waarover diverse media en onderzoeksinstituten rapporteren, was nog niet goed gedocumenteerd. Al te gemakkelijk werd, op basis van hedendaagse verschillen, aangenomen dat de kloof groter is geworden. Voor ons reden om de kloof eens goed uit te zoeken voor drie levensdomeinen: werk, cultuur en politiek. Het resultaat ligt voor u. Een genuanceerde analyse van een kloof. Een kloof tussen hoger en lager opgeleiden die stevig is, die zorgt voor gescheiden werelden van hen die hebben kunnen meekomen in het onderwijssysteem en degenen voor wie dat niet het geval is. Maar ook een kloof die ‘van alle tijden’ is: op een groot aantal terreinen is de kloof in de afgelopen halve eeuw stabiel, ongeacht de enorme expansie van het onderwijs in deze periode.

Dit boek zou niet tot stand zijn gekomen zonder de financiële steun van de Faculteit der Maatschappij- en Gedragswetenschappen van de Universiteit van Amsterdam, die het AMCIS sinds 2010 subsidieert als een van de facultaire onderzoekszwaartepunten. Het thema ‘ongelijkheid’ wordt sinds een jaar of twee weer veel besproken in de media en in het publieke debat. Met het AMCIS zijn we in staat om in te springen op deze actualiteit, zodat we actuele wetenschappelijke inzichten kunnen leveren voor het debat in de maatschappij en de politiek.

Herman van de Werfhorst
Zaandam, april 2015

1 Een kloof van alle tijden tussen lager- en hogeropgeleiden?

Herman van de Werfhorst

1.1 Introductie en vraagstelling

Van verschillende kanten bereikt ons het nieuws dat er een groeiende kloof zou zijn tussen lager- en hogeropgeleiden. Goede vooruitzichten op de arbeidsmarkt in de vorm van werk en inkomen, maar ook deelname aan politiek en cultuur: het lijkt alsof deze zaken steeds meer zijn voorbehouden aan de elite van hoogopgeleide Nederlanders, terwijl de lageropgeleiden steeds verder op achterstand zijn gezet. Deze geluiden horen we in de politiek, in het publieke debat en in de wetenschap.

Populistische politieke stromingen stellen dat de gewone burger lang niet gehoord is, en dat de elites veel te lang hun gang hebben kunnen gaan met het veiligstellen van hun sociale positie. In het publieke debat wordt gesteld dat de opleidingsverschillen zich laten omschrijven als 'de nieuwe apartheid' (*NRC Handelsblad*, 10 december 2011). De Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO 2011) signaleert dat zich een 'nieuwe scheidslijn' aftekent op basis van opleidingsniveau. In de wetenschap leren we over 'nieuwe breuklijnen' tussen opleidingsgroepen in culturele en politieke oriëntaties (Elchardus e.a. 2011; Bovens 2012). Er zou sprake zijn van een 'diplomademocratie' waar politieke activiteit in toenemende mate aan hogeropgeleiden is voorbehouden, terwijl lageropgeleiden verder gemarginaliseerd raken (Bovens & Wille 2011). Volgens het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP 2011: 338) is de kloof tussen lager- en hogeropgeleiden voor wat betreft de kwaliteit van de leefsituatie dan ook 'hardnekkig'.

Je zou gaan denken dat deze toenemende stratificatie de oorzaak is van de groeiende ontevredenheid met elites. Zo bestaat er onder grote delen van de bevolking een wantrouwen tegen wetenschappelijke medische kennis, een kritische houding ten aanzien van 'hoge' cultuur, en een gebrek aan vertrouwen in politiek leiders. De elite krijgt het allemaal steeds beter voor elkaar, zo lijkt het, terwijl de gewone man of vrouw in toenemende mate gemarginaliseerd raakt.

Maar is deze toenemende marginalisering wel een feit? Is het zo dat hoger- en lageropgeleiden steeds verder uit elkaar komen te liggen als het gaat om de positie op de arbeidsmarkt, cultuurdeelname of politiek gedrag?

Er is verrassend weinig bekend over de mate waarin deze trends naar grotere ongelijkheden zich ook feitelijk hebben voorgedaan. Ook al weten we dat het onderwijs – nog steeds – een belangrijke stratificerende factor is op de arbeidsmarkt, in de politiek en in de vrijetijdsbesteding, we weten weinig over de langetermijnontwikkelingen in deze ongelijkheden. Onderzoekers bestuderen doorgaans één dimensie (bijvoorbeeld de arbeidsmarkt of de politiek) en beperken zich tot een kort tijdvenster. Een goede overzichtsstudie voor Nederland waarin langetermijnontwikkelingen op een rij worden gezet, voor een breed scala aan levensdomeinen, ontbreekt. Zo'n breed perspectief is echter uitermate belangrijk om vast te stellen of het onderwijs in toenemende mate sociale groepen definieert en afzondert. Als de hoger- en lageropgeleiden zich in toenemende mate van elkaar afzonderen, niet alleen voor wat betreft hun positie op de arbeidsmarkt maar ook in de politiek en de vrije tijd, wijst dat mogelijk op een lage mate van sociale cohesie in de samenleving als geheel. Als echter de scheidslijnen op basis van opleiding weliswaar aanwezig zijn, maar op een aantal terreinen toch poreuzer worden, is het onderwijs juist steeds minder een basis voor de vorming van sociale groepen.

Het is de hoogste tijd om na te gaan in hoeverre het onderwijs bepalend is geweest voor levenslopen van mensen in de afgelopen decennia. In deze bundel doen we dit ten aanzien van de volgende uitkomsten: arbeidsmarkt, cultuurdeelname en politieke opvattingen en gedragingen. Tevens brengen we in kaart in welke mate in de afgelopen decennia onderwijsongelijkheid op grond van sociaal-economische en etnische achtergronden is veranderd, en ongelijke uitkomsten intergenerationeel heeft verankerd. Dit boek volgt een traditie van meer langetermijnonderzoekingen van ongelijkheden (Ganzeboom en Ultee 1996; Dronkers en Ultee 1995), hoewel die bundels niet specifiek over het onderwijs gaan.

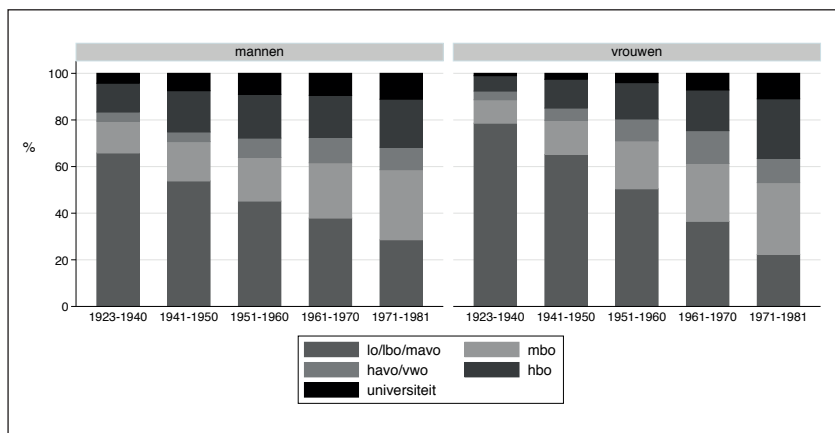
Het is belangrijk om een onderscheid te maken tussen veranderingen in de tijd in de *verdeling* van onderwijsniveau, en de veranderingen in de *verschillen* tussen opleidingsgroepen op de arbeidsmarkt, in de politiek en de cultuur. Ten aanzien van het eerste, de veranderende verdeling van bereikt opleidingsniveau in de Nederlandse samenleving, zien we in figuur 1.1 dat er sprake is van onderwijsexpansie. Een steeds groter deel van de Nederlandse bevolking behaalt een diploma op mbo-, hbo- of universitair niveau, terwijl het percentage mensen dat hoogstens een mavo-diploma behaalt duidelijk is gedaald. De trend is nog sterker onder vrouwen dan onder mannen. Onder de mensen, geboren in de jaren zeventig en vroege jaren tachtig van de vorige eeuw, is de verdeling tussen mannen en vrouwen nagenoeg gelijk, terwijl in het verleden vrouwen gemiddeld genomen beduidend minder hoog opgeleid waren dan mannen. Inmiddels weten we dat onder recentere cohorten

vrouwen het beter zijn gaan doen in het onderwijs dan mannen, zowel wat betreft bereikt niveau als qua cognitieve vaardigheden (Driessen & Van Langen 2013).

Het is onmiskenbaar dat de Nederlandse bevolking gemiddeld genomen steeds hoger opgeleid is geraakt, en daarmee is veranderd. Dit betekent echter niet noodzakelijk dat het onderwijs een steeds belangrijkere scheidslijn is geworden. Om van een *nieuwe* scheidslijn te kunnen spreken moeten de *verschillen tussen opleidingsniveaus* zijn toegenomen ten aanzien van arbeidsmarktvooruitzichten, politieke participatie en cultuurdeelname. En het is maar de vraag of dat zo is. Immers, juist terwijl de deelname aan het hoger onderwijs enorm is toegenomen, zien we dat sociaal milieu er steeds minder toe doet in Nederland (zie hoofdstuk 9). Nog steeds is het zo dat kinderen uit hogeropgeleide milieus verder komen in het onderwijs dan kinderen uit lagere milieus, maar de verschillen zijn wel kleiner geworden. Dat betekent dat de groep hogeropgeleiden tegenwoordig meer diversiteit kent dan vroeger. Waar in het verleden de universiteit slechts was voorbehouden aan een kleine bovenlaag, zien we tegenwoordig steeds meer kinderen uit lagere milieus in de hogere beroepsopleidingen en op de universiteit. Die opwaarts mobielen zullen zich wellicht een minder elitaire levensstijl aanmeten dan de hogeropgeleiden van het verleden. Juist op de terreinen van cultuur en politiek zou dit wijzen op een *afname* van opleiding als scheidslijn.

Onze ambitie met dit boek is deels beschrijvend van aard. Zijn de groepen met verschillende opleidingsniveaus verder uit elkaar gedreven

Figuur 1.1 De verdeling naar opleidingsniveau per geboortecohort

Bron: AVO 1987-2007 (25-65-jarigen)

in de maatschappij? Of zijn ze juist dichterbij elkaar gekomen? Inzicht in de ontwikkelingen in de stratificerende kracht van scholing is onzes inziens van groot belang omdat het politieke, publieke en wetenschappelijke debat in belangrijke mate gevoerd wordt vanuit het weinig gefundeerde uitgangspunt dat opleidingsverschillen zijn toegenomen in de afgelopen decennia. Maar naast een gedegen beschrijving van opleidingsverschillen pogen we ook verklaringen te bieden voor de gevonden ontwikkelingen.

Met het bestuderen van historische ontwikkelingen in de stratificerende kracht van scholing verschaft dit onderzoek inzicht in de vraag in hoeverre zich een trend naar *egalisering* dan wel *meritocratisering* heeft voorgedaan. Dit zijn twee tegengestelde mogelijke ontwikkelingen als het gaat om de verschillen tussen hoger- en lageropgeleiden. Van meritocratisering is sprake wanneer ‘verdienste’ (bijvoorbeeld afgemeten aan iemands opleiding) in toenemende mate bepalend is voor de plaats die men inneemt in de samenleving. De verschillen tussen opleidingsniveaus zijn volgens dit scenario toegenomen in de afgelopen decennia. Egalisering betekent daarentegen dat verschillen tussen opleidingsgroepen kleiner zijn geworden. De plaats die men inneemt in de samenleving, of het nu gaat om de arbeidsmarkt, politiek of cultuur, zou volgens deze hypothese steeds minder bepaald worden door iemands opleidingskwalificaties. Hiermee zou de gelijkheid tussen mensen met verschillende opleidingsniveaus groter worden.

Vanzelfsprekend is het mogelijk dat voor de ene soort uitkomst er sprake is van meritocratisering, terwijl op een ander terrein zich een tendens naar egalisering voordoet. In dat geval is het lastig om een algemene conclusie te trekken over de vraag of er nieuwe scheidslijnen zijn ontstaan. Maar laten we eerst nader omschrijven wat we onder meritocratisering en egalisering verstaan.

1.2 Meritocratisering of egalisering?

1.2.1 Meritocratisering

Een bekende these in het debat over onderwijs en ongelijkheid betreft de meritocratiseringsthese (De Graaf & Luijkx 1995; Bell 1974). Deze these stelt dat in toenemende mate ‘verdienste’ bepalend is voor de positie die mensen innemen in de samenleving. Niet iemands afkomst (milieu, etniciteit, sekse) bepaalt wat men bereikt, aldus deze gedachtegang, maar de kenmerken waar men zelf verantwoordelijk voor gehouden kan worden, zoals scholing, inzet en werkervaring. Hoewel er enig debat is over de vraag

of je wel zo eenvoudig kunt onderscheiden voor welke kenmerken men wel, en voor welke men niet zelf verantwoordelijk kan worden gehouden (Roemer 2000; Goldthorpe 1996), kan gesteld worden dat Nederland in de tweede helft van de twintigste eeuw steeds meritocratischer is geworden in het onderwijs en op de arbeidsmarkt. Sociale afkomst doet er steeds minder toe voor schoolprestaties van kinderen. En ook op de arbeidsmarkt zien we dat sociale herkomst steeds minder belangrijk wordt (De Graaf & Kalmijn 2001; Ganzeboom & Luijkx 2004; Tolsma & Wolbers 2010), terwijl het genoten onderwijs in toenemende mate bepalend is voor het bereikte inkomen en het beroep dat men uitoefent (De Graaf & Luijkx 1995; Harmon e.a. 2003). In dit boek verdiepen wij de discussie over meritocratisering door een onderscheid te maken in objectieve en subjectieve vormen van meritocratisering.

Van *objectieve meritocratisering* is sprake als het onderwijs in toenemende mate bepalend wordt voor verdere kansen in het leven. Overeenkomstig de meritocratiseringstheorie zouden opleidingskwalificaties in toenemende mate bepalend kunnen zijn voor kansen op de arbeidsmarkt, en zou sociaal milieu steeds minder doorslaggevend kunnen worden ten aanzien van het scholingsniveau dat kinderen bereiken (Blau & Duncan 1967; De Graaf & Luijkx 1995). Dit zou een verschuiving betekenen *from ascription to achievement*, waarin toegeschreven kenmerken van individuen (sociaal milieu, etniciteit, geslacht) steeds minder belangrijk worden voor de plaats die men inneemt in de sociale gelaagdheid, terwijl verworven kenmerken (zoals onderwijskwalificaties) juist aan belang winnen.

Hoewel het begrip meritocratisering vooral gebruikt wordt om sociale ongelijkheden in het onderwijs en op de arbeidsmarkt te onderzoeken, zouden we ook op gebieden buiten 'standaard stratificatiedomeinen' kunnen spreken van meritocratisering. Als bijvoorbeeld deelname aan de politiek in toenemende mate is voorbehouden aan de opleidingselite zou dat kunnen wijzen op een (voor velen onwenselijke) "meritocratisering" van politieke activiteit. Politieke activiteit wordt vergemakkelijkt door in het onderwijs verworven cognitieve en sociale vaardigheden. Dit soort vaardigheden vergroten interesse in de politiek (Brady e.a. 1995). Door een toegenomen meritocratisering in het onderwijs zijn dit soort vaardigheden steeds sterker gerelateerd aan iemands opleiding (Gesthuizen e.a. 2011). Immers, waar vroeger talenten nogal eens onderbelicht bleven omdat leervaardige arbeiderskinderen lang niet altijd naar hogere scholingsniveaus doorstroomden, zien we tegenwoordig dat de laaggeschoolden vrij homogeen zijn in hun (gebrek aan) leervaardigheden (Gesthuizen 2004; Solga 2002). Arbeiderskinderen die wel goed presteren op school stromen

steeds vaker door naar hogere scholingsniveaus. Waar vroeger een heel contingent aan capabele arbeiders zijn sociale klasse mobiliseerde voor politieke activiteiten, zijn arbeiderskinderen tegenwoordig vaak zelf geen arbeider meer. De 'rekrutering' door arbeiders van familie, vrienden, collega's en buurtgenoten om politiek actief te worden vindt mogelijk steeds minder plaats. Dit zou impliceren dat de afnemende belangstelling voor de politiek, zoals zich dat bijvoorbeeld vertaalt in steeds lagere opkomstcijfers, zich vooral heeft voorgedaan onder lageropgeleiden, als gevolg van zowel de vaardigheden die zij hebben als de sociale netwerken waarvan zij deel uitmaken.

Een andere reden waarom zich een toenemende opleidingsstratificatie zou kunnen aftekenen in de politiek, is dat de politiek in toenemende mate gaat over culturele issues (immigratie, nationale identiteit, waarden), en minder over economische issues zoals sociale zekerheid en inkomensverschillen (Kriesi 2014). En juist in het culturele domein zijn opleidingsverschillen sterk (Van de Werfhorst & De Graaf 2004; Kriesi 2014).

Op het terrein van de cultuur zou zich iets vergelijkbaars kunnen hebben voorgedaan. Wanneer de deelname aan cultuur (musea, theaters) steeds meer verschilt tussen hoger- en lageropgeleiden, zouden we kunnen stellen dat ook hier zich een meritocratisering heeft voorgedaan. 'Merites' zoals de informatieverwerkingscapaciteit die het vergemakkelijkt om van de schone kunsten te genieten (Ganzeboom 1982; Notten e.a. 2014), zouden dan in toenemende mate bepalend zijn voor wie er in musea en theaters te vinden zijn en wie niet. Aangezien scholing sterk bepalend is voor de complexiteit die men zoekt in de schone kunsten (Scitovsky 1976; Ganzeboom 1982), en er als gevolg van toenemende meritocratisering in het onderwijs een toenemende samenhang is tussen schoolniveau en cognitieve vaardigheden, zouden verschillen tussen hoger- en lageropgeleiden wel eens kunnen toenemen ten aanzien van de deelname aan cultuur. Onder de lageropgeleiden uit vroeger tijden bevonden zich nog een aantal cultuurliefhebbers die complexe informatie zochten. Dergelijke 'verborgen talenten' (Van Heek 1968) bestaan echter nauwelijks meer, waardoor de lageropgeleiden steeds minder in theaters en musea zijn te vinden.

Naast objectieve meritocratisering zijn we ook geïnteresseerd in patronen van *subjectieve meritocratisering*. Van subjectieve meritocratisering is sprake wanneer de bevolking in toenemende mate accepteert dat de ongelijke verdeling van sociale posities rechtvaardig is. Naarmate dat sterker het geval is, zal men minder geneigd zijn om ontevreden te zijn met de inkomensverdeling in het land. Zo zal een neiging tot het verwerpen van grote inkomensongelijkheden nadrukkelijker aanwezig zijn wanneer men

de bestaande verdeling onrechtvaardig vindt. Er bestaat overigens morele kritiek op de breed gedragen overtuiging dat posities 'verdiend' zijn en dat ongelijkheden om die reden te rechtvaardigen zijn. Reeds het oorspronkelijke satirische boek van de Britse socioloog en politicus Michael Young, die het begrip meritocratie in 1958 in *In The Rise of the Meritocracy, 1870-2033: An Essay on Education and Equality* introduceerde, wees op nieuwe, in de samenleving gerechtvaardigde ongelijkheden als gevolg van een toename van meritocratisering. In Nederland zijn onder andere Swierstra en Tonkens (2008) en Pels (2007) kritisch over de legitimiteit van ongelijkheden die we tegenwoordig zien onder brede lagen van de bevolking, ook onder degenen die niet aan de gunstige kant van de meritocratie staan.

Het is interessant dat juist als de meritocratisering toeneemt, bijvoorbeeld omdat onderwijskwalificaties in toenemende mate bepalend zijn voor bereikte posities, of omdat sociale herkomst steeds minder bepalend wordt voor het bereikte onderwijsniveau, er in subjectieve zin juist meer overeenstemming tussen sociale groepen lijkt te ontstaan voor wat betreft de legitimering van ongelijkheden. Niet alleen de hooggeschoolden, maar ook de laaggeschoolden legitimeren in toenemende mate de verdeling van sociale posities, zodat er steeds minder bezwaren bestaan tegen ongelijkheid. Dit leidt tot de vraag of objectieve meritocratisering, die verschillen tussen opleidingsgroepen in arbeidsmarktkansen vergroot, gepaard gaat met een subjectieve meritocratisering onder alle lagen van de bevolking.

1.2.2 Egalisering

Hoewel de bovenstaande argumentatie tot de overtuiging zou kunnen leiden dat de verschillen tussen opleidingsgroepen steeds groter worden in de samenleving, leidend tot 'nieuwe scheidslijnen' (RMO 2011), is het nog maar de vraag of ongelijkheden zich wel versterkt hebben in de afgelopen decennia. Er zijn op de arbeidsmarkt, in de politiek en in de cultuur ontwikkelingen gaande waarvan we juist eerder zouden verwachten dat er sprake is van toenemende egalisering. Van egalisering is sprake, in onze benadering, wanneer opleidingsgroepen steeds meer naar elkaar toegroeien. In dat geval is er dus geen sprake van toenemende, maar van afnemende marginalisering van de lageropgeleiden, en/of een afnemende 'voorsprong' van hogeropgeleiden.

In verschillende domeinen van het leven waarnaar we kijken, zijn er wel degelijk aanwijzingen dat er mogelijk sprake is van egalisering. In de politiek zien we bijvoorbeeld de opkomst van het populisme. Populistische bewegingen onder leiding van Pim Fortuyn en Geert Wilders spreken een

grote groep kiezers aan die eerder weinig affiniteit hadden met de politiek, met name de lageropgeleiden. Hoewel de aanhang van deze partijen zich niet beperkt tot lageropgeleiden, bestaat het electoraat er voor een relatief groot deel uit. Ook andere politieke partijen met een populistische inslag, zoals de Socialistische Partij, rekruteren relatief veel stemmers onder de laaggeschoolden. Ten slotte omarmen ook de meer gevestigde politieke partijen in toenemende mate eigenschappen van populistische politiek, al was het alleen maar om tegengas te geven aan partijen als de voormalige Lijst Pim Fortuyn en de Partij voor de Vrijheid. Deze ontwikkelingen zouden hun weerslag kunnen hebben in een grotere betrokkenheid van lageropgeleiden bij de politiek. Zij voelen zich in toenemende mate vertegenwoordigd, en voelen zich mogelijk steeds meer geroepen om te gaan stemmen bij verkiezingen. Deelname aan de politiek, sinds lange tijd sterker aanwezig onder hoger- dan onder lageropgeleiden, wordt dan steeds minder bepaald door opleidingsniveau.

In de culturele sector zien we een vergelijkbare populariserende tendens. Terwijl vroeger cultuurdeelname een beroep deed op concentratievermogen en bewondering van complexiteit, waarbij vooral de hogeropgeleiden in theaters en musea zaten, is het cultuuraanbod verbreed. Niet alleen zijn nieuwe, meer toegankelijke vormen van uitgaansgedrag opgekomen, zoals cabaretvoorstellingen, popconcerten en festivals, maar ook in de 'oude' vormen van hoge cultuur neemt de popularisering toe. Zo organiseert de museumwereld museumnachten, en er is de Nacht van de Poëzie. Ook deze ontwikkelingen betekenen dat de lager- en middelbaar opgeleiden in toenemende mate 'bediend' worden, en dat de verschillen in deelname aan cultuur tussen hoger- en lageropgeleiden wel eens afgenomen zouden kunnen zijn.

Op de arbeidsmarkt, ten slotte, zou egalisering zich voordoen als kansen op de arbeidsmarkt steeds minder worden bepaald door opleiding. Onderzoek naar sociale mobiliteit toont aan dat opleiding steeds minder bepalend is voor de sociale klasse die men verwerft (Breen 2004; Ganzeboom & Luijkx 2004; Whelan & Layte 2002; Goldthorpe 1996). Onderwijskwalificaties bepalen volgens deze literatuur steeds minder of men toegang krijgt tot de hogere sociale klassen, omdat andersoortige eigenschappen in toenemende mate de doorslag geven (sociale vaardigheden bijvoorbeeld). Globalisering en technologische ontwikkeling hebben in het Westen vooral de middenklasse uitgehold, omdat hooggeschoold én laaggeschoold werk (bijvoorbeeld schoonmaakdiensten, restaurants) moeilijker kan worden uitbesteed aan andere werelddelen, en omdat het werk van de middengroepen zich gemakkelijker laat automatiseren (Autor e.a. 2003). Als dit soort banen verdwijnen, waarvoor streng werd gerekruteerd op basis van onderwijskwalificaties,

kan het zijn dat de arbeidskansen van verschillende opleidingsgroepen juist naar elkaar toegroeien.

Ook de recent geschetste ontwikkeling in Nederland in de richting van toenemende neerwaartse mobiliteit onder kinderen van hoogopgeleide ouders wijst er mogelijk op dat een hoge opleiding niet langer garant staat voor een succesvolle arbeidscarrière (Tolsma & Wolbers 2010). Men zal vaker in banen terechtkomen die een lager niveau van scholing vereisen dan het diploma dat men heeft, waardoor de verschillen tussen hoog- en laagopgeleiden afnemen.

1.3 Meritocratisering en egalisering in verschillende levensdomeinen

Hoewel Bovens en Wille (2011) gelijk hebben dat de twee trends richting meritocratisering en egalisering (genaamd ‘democratisering’ in hun boek over de politiek) op gespannen voet met elkaar staan, biedt onze brede studie de mogelijkheid om deze tegenstelling genuanceerder te bekijken. Terwijl een tendens naar meritocratisering op één bepaald terrein op gespannen voet staat met egalisering op datzelfde terrein, kan meritocratisering op één terrein prima samengaan met een proces van egalisering op een ander terrein. Sterker nog, niet alleen in empirisch opzicht kan er sprake zijn van een combinatie van meritocratisering en egalisering op verschillende terreinen. Ook in moreel opzicht is het denkbaar dat op sommige terreinen een tendens naar egalisering wijst op een toenemende rechtvaardigheid, terwijl op een ander terrein juist een tendens naar meritocratisering moreel rechtvaardig zou kunnen zijn.

Of trends naar meritocratisering dan wel egalisering wenselijk zijn, hangt af van het domein in het leven waar het over gaat, en van het rechtvaardigheids criterium dat men hanteert voor dat domein. Volgens een domeinspecifieke benadering van sociale rechtvaardigheid is een sociaal rechtvaardige verdeling van goederen niet gestoeld op één en hetzelfde algemeen geldend principe. Deze domeinspecifieke opvatting van sociale rechtvaardigheid zien we onder andere terug in het werk van Michael Walzer (1983) en David Miller (1999). Zo stelt Miller dat er drie vormen van menselijke verhoudingen zijn, te weten een solidaire gemeenschap, een instrumentele verbintenis, en burgerschap. Voor elk van deze vormen van menselijke verhoudingen zijn andere rechtvaardigheidscriteria van toepassing.

Het meest geëigende verdelingsprincipe in solidaire gemeenschappen is het criterium van behoefte (‘need’ aldus Miller, 1999). In dit soort